

філол.наук : 10.02.15 / О.В. Тищенко: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2001. – 32 с.; **19.** Устюгова Е.Н. Стиль и культура: Опыт построения общей теории стиля. 2-е изд. / Е.Н. Устюгова. – СПб.: Издательство С-Петербур. ун-та, 2006. – 260 с.; **20.** Фёдоров А.В. Очерки общей и сопоставительной стилистики / Андрей Венедиктович Фёдоров. – М.: «Высшая школа», 1971. – 196 с.; **21.** Шадрин Н.Л. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика. Под ред. д.ф.н. Ю.М.Скрёбнева. / Н.Л.Шадрин. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1991. – 221 с.

Єрмоленко С.С. (Київ, Україна)

**Речовий код у художньому тексто- і світотворенні
(деякі зауваги й паралелі до мови і стилю прози Ю.Л.Булаховської)**

Автор демонструє роль кулінарно-речового коду у конструванні внутрішньотекстуального світу художньої прози, ілюструючи цю роль прикладами з творів різних літераторів. Стосовно Ю.Л.Булаховської автор пов'язує відповідну топіку із властивою цій письменниці тенденцією до персоніфікації неістот, а також із притаманною їй поетикою культурних артефактів.

Ключові слова: Ю.Л.Булаховська, кулінарно-речовий код, внутрішньотекстуальний світ, культурний артефакт.

Автор демонстрирует роль кулинарно-вещественного кода в конструировании внутритекстуального мира художественной прозы, иллюстрируя эту роль примерами из произведений разных славянских литераторов. Относительно Ю.Л.Булаховской он связывает соответственную топикку с характерной для этой писательницы тенденцией к персонификации неодушевленных предметов, а также со свойственной ей поэтикой культурных артефактов.

Ключевые слова: Ю.Л.Булаховская, кулинарно-вещественный код, внутритекстуальный мир, культурный артефакт.

The author elucidates the role of the code of culinary objects in creating the text-internal world of artistic prose, illustrating this role with examples drawn from works of various Slavonic writers. In Yu.L.Bulaxovska's case he establishes a relationship between such a topos and her tendency towards personification of inanimate objects as well as her poetics of cultural artifacts.

Key words: Yu. L.Bulaxovs'ka, culinary-object code, text-internal world, cultural artifact.

В одній із наших попередніх робіт, присвячених мові і стилю прози Ю.Л.Булаховської, ми звернули увагу на топос персоніфікації, чи, якщо завгодно, антропоморфізму (для нас у цьому контексті не є істотним розрізнення між цими двома термінопоняттями, яке проводиться, приміром, укладачами польського Словника літературних термінів [1,126;

1, 299-300], що, на нашу думку, є однією з провідних рис мови і стилю прози Юлії Булаховської [2, 68-71]. Нагадаємо, що одним із виявів відповідної топіки у п. Булаховської є те, що наративними суб'єктами в її оповіданнях стають не лише люди, а й істоти та предмети, і цей факт є тим більше значущим, що гіпертекстуальною для значної кількості її оповідань є ситуація спілкування її «основної» героїні, Галини Михайлівни Сарнацької, співвідносно з реальною авторкою, та звичного кола її гостей. Показово також, що в одному випадку авторка навіть заохочує своїх персонажів до створення оповідань від імені такого культурного артефакту, яким є Пікова дама (див. збірку «Более чем странные рассказы и стихи от Дамы Пик» – К.: Поэзия, 2011. Ця остання виступає в одній із попередніх книжок Юлії Леонідівни, котра називається «Криминальные истории и стихи от Дамы Пик» (К.: Поэзия, 2011) і в якій один із друзів Сарнацької приносить на їхнє звичне зібрання придбану на Петрівці книжку з аналогічною назвою, а сама Пікова дама є чи то авторкою придбаної книжки, чи то її персонажем.

У згаданій праці ми зазначали, «що переконливість такого прийому у випадку «нелюдських» персонажів, очевидно, ґрунтується не лише на міфологічному (не лише в архаїчному, але й у панхронічному сенсі цього слова) сприйнятті, як обдарованих мовою й розумом, живих істот, а також і предметів, у тому числі і створених людиною, зокрема на сприйнятті останніх як живих і одухотворених» [2, 70]. Там же ми вказували на те, що для Булаховської водночас важить і те «сентиментальне» ставлення до речі, про яке писав В. М. Топоров у своїй розвідці про образ Плюшкіна у Гоголя; нагадаємо, що, згідно з Топоровим, таке ставлення виникає лише тоді, коли людина усвідомлює, що власне речовий рівень не вичерпує сутності речі і що вона є включеною ще й у сферу духовного [3, 29]. У даному зв'язку видатний філолог пригадував і властивий російській літературі погляд на річ, коли в ній водночас цінується і її суто утилітарна користь, і усвідомлюється душевна прив'язаність до неї.

У нинішній розвідці ми хотіли б зосередити свою увагу на одному конкретному вияві ролі одухотвореного предметного коду – як складової людського існування взагалі і комунікативної ситуації зокрема – у художньому світі прози Булаховської, а також художніх світах деяких інших авторів. Цілком очевидно, що дуже важливою точкою перетину цих двох площин, комунікативної та «сентиментально-предметної», є ситуація спілкування за столом, зосібна і самий цей стіл, накритий до обіду (вечері, чаювання, «кавування»), довкола якого і сидять учасники застільної бесіди – так, як це має місце в згаданому циклі оповідань про гостювання у

Г.М.Сарнацької. Але з цією темою застілля цілком природно пов'язується і тема речей, узята в загальнішому плані.

Щодо відповідних відчущань стосовно включених в особисту сферу «дружніх» і «ворожих» артефактів, а також щодо налаштованості на відповідну естетику і поетику «життєвого тексту» дуже промовистим є уривок із листування М.А.Булгакова:

Итак, дорогой друг, чем закусывать, спрашиваете Вы? Ветчиной. Но этого мало. Закусывать надо в сумерки, на старом потертом диване, среди старых и верных вещей. Собака должна сидеть на полу у стула, а трамваи слышатся не должны. Сейчас шестой час утра, и вот они уже воют, из парка расходятся. Содогаются мое проклятое жильё (лист до П.С.Попова від 25.1.1932).

Особливу роль у конструюванні матеріально приязного людині художнього світу відіграють назви речей повсякденного вжитку і споживання, а серед них ті, які виступають в ролі товару – предмета продажу і купівлі, особливо – за радянських часів – якщо такий предмет стає важко доступним, причому не через його ціну, а через його відсутність. У цьому плані заслуговує на увагу есе сучасного російського філософа і філолога Б.М. Парамонова «Бруякін продавав заготовки», а в цьому есе – згадки про деякі суто «речові» пасажі з класичної та новітньої російської літератури (і також критики) [4]. Спершу Парамонов згадує, що писав К.І. Чуковський про поему М.О. Некрасова «Дідусь», де описується заможнє село Тарбагатай: «Вірші чудові, єдині в російській поезії. Захоплення матеріальним достатком, багатотою господарністю втілюлося в них як ніде (крім хіба що віршів Державіна). ...В них є фламандське, рубенсівське» (Чуковський додає, що рядок із цієї поеми «Сколько там, Саша, свиней!» М.С. Гумільов уважав найпоетичнішим у Некрасова). Потім Парамонов наводить великий уривок із О.І. Солженіцина, щоправда, без вказівки на назву твору, але її легко встановити: це «Червоне колесо. Вузол II. Жовтень Шістнадцятого» (фрагмент цього уривка і став назвою всього есе):

В большем помещении лавки густо было от запахов, заманчивых для крестьянина, а глаза разбегались. Бочки с дегтем, олифой, ящики с колесной мазью, мелом, известью, гляди не споткнись на полу о ящики с подковами и гвоздями всех размеров, у стен – коробки со стеклом. Цепные весы с набором фунтовых гирь. Ободья, дуги. Расписная деревянная посуда. На полках – ряды гончарной посуды из глины обыкновенной и белой, с цветной поливой и без поливы, – корчаги, крынки, горшки, столовые чашки и хлебницы. Дальше – эмалированные кастрюли, миски, чайники, кружки. Чугунки, сковородки, крытые жаровни. Перейди на другую сторону - бочки с селедкой и соленой рыбой, ящики с сушеной и копченой воблой. На возвышении в три ступеньки (чтоб легче снимать к весам и в телегу) - рогожные кули с солью, мешки с мукой, манкой, сахаром, и сахар в конических головах, обернутых синей бумагой и

шпагатом, - всех размеров от полной головы до осьмушки. Там и пиленый сахар в коробочках, но его не берут, он тает легко. В откосных ящиках - пряники, жамки, конфеты, леденцы, црис, шоколадки в золотистой бумаге монетками в "рубль" и в "полтинник", пресованный изюм, финики, винные ягоды, сушеные сливы. (А летом - арбузы, дыни и виноград.) И другая бакалея. И папирсы - Шурьмуры, дядя Костя и Козьма Крючков. Но больше всего любил Сая торговать красным товаром - ситцем, сатином, даже батистом и шелком. Этот товар занимал видные полки в его лавке. И полки же были забиты драпом, плюшем, шевитом. И сукном для штанов, пиджаков, костюмов. И шальями шерстяными и пуховыми, оренбургскими и пензенскими. И головными платками, и разноцветными лентами. А еще на подставке строились валенки, чесанки, бурки, черные, серые, белые, даже и с красной и зеленой вышивкой. И резиновые сверкающие галоши, мужские и бабы, полуглубокие и глубокие. Единственное чем Бруякин не торговал - кожаной обувью. Но продавал заготовки.

До цього можна додати, що в радянській літературі ця поетика споживчих речей також зберігалася, особливо, як ми вже мали нагоду вказати [5], у такому маргінальному з точки зору офіційного канону літератури жанрі, як пригодницький, утім, на догоду духові часу виступаючи тут часто у зв'язку із ідеологічно неприйнятними героями і ситуаціями, пор. уривок із пригодницького твору про боротьбу радянської міліції зі злочинністю: *Одного разу Неля повела його в «Кукушку», ресторан над Дніпром. Санько здивовано прислухався до її розмови з офіціантом: Неля замовляла найдорожчий коньяк, ікру, заливну осетрину (В.Петльованій. Красуня з «Веселої жаби»)*. А ось як російський радянський письменник, автор популярних пригодницьких романів М.М.Шпанов (1896-1961) описує бар в одній зі скандинавських країн:

Огромную, обитую никелем стойку почти сплошь покрывали стеклянные колпаки. Яркой зеленью манили взор посетителя груды салата, заправленного белым, как сливки, провансалем. Огромные ломти нежного лосося, подобно диковинному розовому маслу, были способны раздражить аппетит самого сытого человека. Сверкали и переливались всеми цветами радуги, маня своими ароматами, десятки маринадов.

Добрую половину стойки занимали блюда с пирогами. Тут были толстые, как подушки, пироги с воздушным белым тестом, начиненным печенкой макрели, растертой на оливах; были и плоские польские мазурки – плотные и пряные от святящихся в них изумрудин-цукатов. Едва ли даже среди заведоматаев «Солнца Таити» был кто-нибудь, кто успел перепробовать все сорта пирожков, громоздившихся на специальном возвышении из огнеупорного стекла, под которым всегда пламенили угли жаровни. Слоеные, тесто которых таяло во рту подобно снежинкам; песочные, заварные; кислые, сладкие, соленые; с вареньем, грибами, рыбой, дичью, ливером и невесть еще с какой начинкой, – пирожки эти отвечали, наверное, требованиям представителей любого уголка мира. А над всем – над салатами, над маринадами, пирогами и сотней других лакомств, венчая их пурпуром своих панцирей, господствовали тела омаров, крабов, лангустов, и рядом с яркими, как мессинское солнце, лимонами чернели раковины устриц. На дальнем конце стойки, отведенном Бахусу, царил рослый негр. Его звали Большой Джо. Его

необычайно проворные руки то и дело открывали и закрывали краны, источавшие жидкости всех мыслимых цветов и оттенков. За спиной Джо, на полках высокого буфета, похожего на орган протестантского собора, стояли ряды бутылок, бутылей и пузырьков. В них таинственно светились самые разнообразные напитки, – все, что создала ненасытная изобретательность пьяниц и их алчных потворщиков, готовых ради наживы спить весь мир (Н.Шпанов. Война невидимок).

Якою б не була ідеологічна налаштованість цього цілком радянського письменника (часом вона тут прозирає), природні людські схильності й потреби беруть у цьому фрагменті реванш, заступаючи реальні картини вітчизняної дійсності. Схоже, що автор просто не в силі зупинитися, описуючи цю картину, яка за своїми масштабами не має паралелей у книзі.

А ось як поетично і привабливо виглядає, приміром, замовлення, що його робить у своєму французькому готелі обер-лейтенант вермахту, радянський розвідник і “знавець французької кухні” Генріх фон Гольдрінг у повісті Ю. Дольд-Михайлика “І один у полі воїн”: – *Форель, курку з картопляним гарніром і салат. ...А зараз я просив би вас прислати мені до кімнати пляшку бордо, коньяку, дві пляшки фруктового лікеру і пляшку шоколадного. Потім він же влаштовує багату вечерю для своїх німецьких командирів, деталі якої, проте, є обмеженими лише десертом: *На десерт мадам Тарваль подала фрукти, коньяк і нарізаний тоненькими шматочками сир. Сигари вже давно лежали на столі.**

Такі картини не могла не приваблювати радянського читача, так, як і опис бару у романі Е.М.Ремарка «Три товариші», культовому для радянської інтелігенції часів післясталінської відлиги:

...Aus den Schwaden hob sich wie ein erleuchtetes, buntes Schiff Freddys Bar. Wir gingen mit Karl vor Anker. Golden floß der Kognak, der Gin glänzte wie Aquamarin, und der Rum war das Leben selbst. Eisern saßen wir auf den Barstühlen, die Musik plätscherte, das Dasein war hell und stark...

Це не значить, що позитивним, «правильним» персонажам були невідомі радощі життя, але в них вони були набагато скромніші: *Чайник кипів на вікні. Білий струмінь пари вихоплювався з тихим свистом з дірочки в кришці. Порізана рибка лежала на тарілці. Від гарячої батареї опалення здіймалося вгору повітря і тихо гоїдало фіранку над вікном. Полоз із жалем зачинив двері (В.Собко. Зорі на крилах). З іншого боку, у повісті «Таємна зброя» менно учти, учасником якої є герой письменника Льва Овалова (Л.С.Шаповалов, 1905-1997) славозвісний потім в анекдотах майор Пронін, прочитується як ідеологічно, зокрема патріотично, витриманий предметний текст: *На stole стояли и пирог, и маринованные грибы из подмосковных лесов, и бутылка шампанского, и запотевший графинчик с водкой.**

Натомість зовсім інакше виглядає у повісті О. О. Авдєєнка “Гірська весна” (1957 р.) стіл, що його одна з героїнь, спекулянтка і шпигунка, накриває своєму розбещеному синкові:

В самой большой комнате на раздвинутом столе, как и ожидал Андрей, было приготовлено праздничное угощение. Чуть ли не сорок тарелок, на каждой выложена особая закуска: колбасы всех сортов, сыр, икра, тонкие ломтики красной рыбы, холодная курица, пирожки, соленые огурцы, моченые яблоки и сливы, перец фаршированный, печенья, яблоки, виноград, вино, орехи, конфеты... Середину стола занимал большой пухлый торт. На его коричневом шоколадном фоне белела сливочная надпись...

Те, що кулінарні уподобання та знання про них можуть бути зброєю в таємній війні, видно із фрагмента зі повісті румунського письменника Хараламба Зінке «Об’єкт 112», де йдеться про шпигуна, який працює офіціантом на будівництві: «Старанного Іліє цінували й шанували. Крім того, ніхто краще від нього не знав смаків клієнтів. Дрегой пам’ятав, хто любить борщ, хто віддає перевагу котлетам із гірчицею, а кому вони більше до смаку з томатом. Терпляче, настійливо й обережно залазив шпигун у людські душі».

В аспекті «кулінарної семантики» із цими ідеологічно маркованими прикладами цікаво зіставити фрагмент пригодницького роману польського автора Леопольда Тирманда “Лихий” (роман, уперше опублікований 1954 р., мав низку перевидань і зажив надзвичайної популярності). Тут, крім багатого на деталі й образи опису гастроному “Делікатеси” на вулиці Нови Свят у Варшаві, у невласне-прямій мові персонажа висловлюються міркування з приводу образно-естетичних асоціацій, породжуваних відповідними предметами – продуктами харчування і їхніми властивостями:

Przechodził obok „Delikatesów”, zdecydowanym krokiem wszedł do pełnego luster, zapachów i kolorów wielkiego magazynu. Misterne obeliski słodczy, kosze owoców, baterie butelek, sterty biało-różowej szynki, kopce żółtych serów, zasięki stoików z dżemem i marynatami, zmieszana woń cytryn, kakao, wędlin, czekolady, egzotyczne etykiety puszek z oliwką, z sardynkami i ananasem – wszystko to radowało zmysły, przyrzekało jakiś codzienny, całkiem dostępną epikureizm, na glebie którego rosnaq mite i zabawne roślinki niedużych zadowolęń.

Ми не в змозі оцінити правдивість зображення цього варшавського гастрономічного закладу на початку 50-х рр. минулого століття, але є підстави припускати, що ця картина (до речі, відсутня взагалі у значно скороченому українському перекладі цього твору, див. Л.Тирманд “Злий”, скороч. перекл. з польської Марії Пригари і Валентина Струтинького. – К., 1959) сприймалася б тодішнім пересічним радянським читачем так, як і деякі наведені вище приклади, інакше кажучи, як ілюстрації до дуже популярної і поширеної в Радянському Союзі “Книги о вкусной и здоровой пище” (перше видання

вийшло ще до війни), тобто як щось таке, що існувало для них лише на словах і у вигляді гарних картинок і, отже, було об'єктом суто візуально- і словесно-естетичного, а не реального смакового сприйняття.

У контексті усіх цих міркувань і прикладів, а також із погляду загальних засад образного світотворення Ю.Л.Булаховської цілком природним і художньо виправданим є те, що неодмінними учаниками її дружніх зібрань у її помешканні є також кава, чай, «Київський торт» і пляшка доброго, треба думати, коньяку. Ці предметні, але сентиментально близькі людині персонажі цілком вписуються у ту поетику культурних артефактів (а також культурно адаптованих фізіогенних об'єктів), яка є однією зі складових рис стилю цієї письменниці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J.* Słownik terminów literackich. – Wrocław etc.: ZNiO, 1976. – 577 s.; 2. *Єрмоленко С.С.* Про мову і стиль нової прози Юлії Булаховської (на тлі старих проблем української літератури) // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Зб. наукових праць. – В. 16. – 2011. – С. 64-72; 3. *Топоров В. Н.* Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. – М.: Прогресс – Культура, 1995. – 624 с.; 4. *Парамонов Б.М.* Бруякин продавал заготовки // <http://archive.svoboda.org/programs/rq/2002/rq.032802.asp>; 5. *Єрмоленко С. С.* Fata Morgana соціалістичного реалізму: про деякі особливості мови і поетики української радянської пригодницької прози // Мова і культура. – 2009. – В. 12. – Т. IX. – С. 123-129.

Іваненко І.М. (Київ, Україна)

Аналіз української логопедичної терміносистеми

У статті запропоновано основні аспекти лінгвістичного аналізу логопедичної терміносистеми. На фактичному мовному матеріалі продемонстровано лексичний та граматичний аналіз обраних мовних одиниць та визначено основну схему до подальшого дослідження терміносистеми.

Ключові слова: термін, логопедична термінологія, лексико-тематична група, дериваційна схема.

В статтє изложены основные аспекты лингвистического анализа логопедической терминосистемы. На фактическом языковом материале продемонстрирован лексический и грамматический анализ избранных языковых единиц и предложено основную схему для дальнейшего исследования терминосистемы.

Ключевые слова: термин, логопедическая терминология, лексико-тематическая группа, деривационная схема.